

УДК 371.4:37.013:376.1.

Л. О. Прядко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ВИХОВНОЇ РОБОТИ А. С. МАКАРЕНКА В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ КОРЕКЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Автор статті зазначає, що важливим у побудові виховного процесу в спеціальному закладі є вироблення в учнів уміння правильно оцінювати свою діяльність, формування потреби в спілкуванні один з одним та в колективі, вироблення етичних норм поведінки, навичок культури. У статті розкрито принципи виховної роботи А. Макаренка у світлі реалізації в теорії та практиці сучасної корекційної освіти. Основна увага приділена таким принципам: повага й вимогливість; щирість і відвертість; принциповість; піклування й увага, знання; вправа; праця; колектив; сім'я, перше дитинство, кількість любові й міра суворості; покарання й заохочення.

Ключові слова: принципи виховної роботи, корекційна освіта, діти з особливими освітніми потребами.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку освіти осмислення найцінніших висновків Великих педагогів із теорії та практики виховної роботи залишаються актуальними та є передумовою до подальшого інтенсивного розвитку корекційної освіти. Виховання людини, яка б відповідала сучасним запитам цивілізації є вкрай важливою. Кожне століття має свої еталони, які в певній мірі змінюються від вимог цивілізації, але вічними залишаються цінності. У будь-який час кінцевою метою виховання є підготовка підростаючого покоління до життя в сучасному суспільстві.

Аналіз актуальних досліджень. Педагогічна спадщина А. Макаренка є невід'ємною частиною історії не лише української, російської, але й світової педагогічної науки. Вивчення творчої спадщини класика світової педагогіки за кордоном пов'язане з іменами Д. Благоева, А. Валлон, З. Зринського, Р. Едвартс, Б. Ілієва, А. Левін, С. Лерман, Л. Маркович, А. Павлик та ін. В українській теорії та практиці освіти предметом дослідження науково-педагогічної спадщини стали праці М. Євтуха, І. А. Зязюна, І. Ф. Кривонос, В. Морозова, В. О. Пашенка, В. В. Пилипчук, В. М. Радчука, В. М. Синьова, Н. М. Тарасевич, А. А. Фролова, М. Д. Ярмаченка та ін. Аналізу педагогічної технології А. Макаренка в контексті сучасної педагогіки присвячене дисертаційне дослідження С. Г. Карпенчук.

Мета статті – розкрити застосування принципів виховної роботи А. С. Макаренка у світлі реалізації їх у теорії та практиці сучасної корекційної освіти.

Виклад основного матеріалу. Виховання як процес повинен бути спрямований на досягнення дитиною такого рівня розвитку, коли вона може жити в суспільстві, користуватися його благами, правильно будувати

свою поведінку, усвідомлювати власні стосунки зі світом. Під дією педагогічних, життєвих і соціальних факторів будь-яка особистість формується, змінюється, вдосконалюється.

Особливість виховання полягає в тому, що воно належить до соціальних явищ і виступає показником розвитку суспільства. З цих позицій виховання розглядається як цілеспрямована підготовка молоді людини до життя, трудової та інтелектуальної діяльності.

Мета виховання підростаючого покоління є спільною як для дітей із нормою розвитку, так і для дітей з особливими освітніми потребами. Спеціальна школа готує учнів до самостійного життя, до діяльності в соціальному оточенні. Відповідно й сам процес виховання повинен відповідати запитам вихованця та потенційним можливостям.

Сучасні дослідники І. А. Зязюн, І. Ф. Кривонос, Н. М. Тарасевич слушно зауважують, що «У макаренківській спадщині криються величезні резерви перетворень усієї сучасної шкільної справи, резерви більш якісного виконання програми виховання дітей і молоді, що відповідає потребам часу» [1, 42].

Дослідник М. Д. Ярмаченко зазначає, що всеосяжність виховання виражається насамперед у тому, що воно несумісне з порційністю, властивою навчальному процесу. Окремі риси й властивості особи в певній послідовності й черговості, як це буває під час вивчення певних «порцій» якогось шкільного предмета, практично неможливо. Всеосяжність виховання виражається в тому що виховний вплив на особу має все, що її оточує: і природа, і суспільство, і виробництво.

У реалізації виховних завдань педагог, який працює з дітьми з особливими освітніми потребами повинен урахувати труднощі розвитку відчуттів, мовлення та мислення учнів, їх уявлень про оточуючий світ, докладати спеціальних зусиль для формування особистості учня.

Антон Семенович Макаренко рішуче виступав проти поширеного, на початку 20-х років погляду на правопорушників як на «морально дефективних», називаючи це вимислом незадоволених романтиків. Він уважав, що треба говорити про дефективні методи, а не про дефективних дітей, що на випадок дитячого хуліганства винні не діти, а неправильні педагогічні методи. Правопорушники – це діти, які потребують, перед усім, допомоги. Активна й цілеспрямована педагогіка дуже швидко перетворює їх на абсолютно нормальних членів дитячого колективу.

Говорячи про організацію виховання важкого дитинства, А. С. Макаренко був схильний «заперечувати саме поняття дефективності в середовищі особистості» й уважав за необхідне «зупинитися на

дефективному ставленні між особистістю й суспільством». Завдання виховання, на його думку, полягає у відновленні нормальних стосунків між особистістю та суспільством, у пробудженні нової системи мотивації [2, 99].

Значний теоретичний і практичний інтерес являє вчення А. С. Макаренка про еволюційний і вибуховий шляхи вирішення складних педагогічних ситуацій. Він уважав, що основним об'єктом педагогічної роботи є стосунки між особистістю та суспільством. Дитячі правопорушення, «дефективність свідомості» – це ненормальність соціальних явищ, соціальних відносин, це «передусім зіпсовані стосунки між особистістю й суспільством, між вимогами особистості й вимогами суспільства» [2, 99].

Ці думки залишаються цінними й у наш час, а отже і потребують реалізації. У сучасній спеціальній школі треба дбати про створення такого реабілітаційного простору, який би усував негативні прояви поведінки дитини та спонукав до самовдосконалення. З цією метою доречними є використання принципів А. С. Макаренка в сучасній спеціальній школі.

Побудова виховного процесу в спеціальному закладі передбачає постійний пошук компенсаторних можливостей збережених функцій організму, використання корекційних засобів, які спроможні забезпечити функціональний розвиток особистості, розвинути активність і зацікавленість. Поряд з цим важливим є вироблення в учнів уміння правильно оцінювати свою діяльність, формування потреби в спілкуванні один з одним та в колективі, вироблення етичних норм поведінки, навичок культури.

Основними принципами, на яких має будуватися виховна робота в спеціальній школі з досвіду системи А. С. Макаренка є: повага і вимогливість; щирість і відвертість; принциповість; піклування й увага, знання; вправи; праця; колектив; сім'я, перше дитинство, кількість любові й міра суворості; покарання й заохочення [3, 90].

Висвітливо окреслені принципи виховної роботи у світлі застосування їх у сучасній спеціальній школі.

Повага й вимогливість. У спеціальній школі специфіка цього аспекту виховання полягає в тому, що вимогливість повинна поєднуватися з повагою й увагою до слабких сторін особистості дитини з особливими освітніми потребами, не допускаючи при цьому уступок на дефект, відступів від правил моральної поведінки. Законом життя повинно бути дотримання єдиної дисципліни, виконання обов'язків вихованця закладу, але при цьому необхідно враховувати потенційні можливості учня. Для того щоб, пред'явити вимогу треба навчити дитину з особливими освітніми потребами її виконувати. Для цього дитина повинна знати мету, яка має бути не лише ясною та зрозумілою, але ще й привабливою. Разом з учнями виробляється

найкращий спосіб роботи. По мірі розвитку вміння виконувати завдання за наслідуванням і розвитку дітей стає можливим і самостійне виконання роботи. Вихователь спеціальної школи завжди має пам'ятати, що з'ясування дітьми мети вимагає розуміння, для чого треба робити так, а не інакше, і заради чого це треба виконувати. Вимогливість до дітей передбачає повагу й увагу до них, до їх дитячих потреб, запитів, інтересів. Чим більшою повагою користується вихователь, тим легше йому впливати на особистість дитини. Природно, що довіру треба заслужити. Особливо позитивне ставлення викликає педагог, який уміє досягти здійснення своїх вимог, не вступаючи при цьому в стан конфлікту. Для цього треба знати особливості своїх вихованців, рівень розуміння ними вимог.

Щирість і відвертість. Якщо між вихователем і вихованцем не буде щирих взаємостосунків, то марно очікувати позитивного результату у вихованні. У закладі необхідно створити такі умови, за яких вихованці ставились би до педагога з довірою, були переконані в тому, що він і колектив допоможуть на випадок необхідності. Справжній вихователь повинен знати мотиви вчинку дитини. Якщо педагог зуміє зрозуміти, заради чого дитина здійснила цей учинок і разом з нею знайде помилку, намітить шляхи для досягнення кращого результату, то вона буде ставитися до нього з повагою, довірою, буде виконувати всі його настанови. Саме за такої моральної атмосфери дитина буде довіряти педагогу.

Піклування й увага, знання. Любов до дітей повинна проявлятися у повсякденному піклуванні про те, щоб зробити життя дітей змістовнішим і радіснішим. Чуйний, уважний підхід, повага до учня поряд із вимогливістю в наш час є основними рисами сучасного вчителя спеціальної школи. Особливе значення має виховання в дитини правильного відношення до вимог. Вона стане вимогою педагогічного колективу тоді, коли всі не лише зрозуміють правильність вимоги, але й приймуть її внутрішньо, повірять у необхідність її виконання. Важливо дати можливість дітям з особливими освітніми потребами переконатись у необхідності виконання вимог колективу. Досягаючи правильного виконання вимог, педагог організовує допомогу сильних більш слабким. Він учить дітей радіти успіхам кожного члену колективу, спонукає думати про те, як подолати певні невдачі.

Праця. Праця є могутнім вихователем і при цьому сприяє корекції розвитку компенсаторних можливостей учнів, розвитку задатків і здібностей. Виховання дитини з особливими освітніми потребами повинне будуватися на основі організації різноманітної й посиленої для їх діяльності. Такий підхід вимагає вивчення зазначеної категорії дітей на основі організації різноманітної та посиленої для них діяльності, спостереження за ходом їх

розвитку, можливостями, що збільшуються. На перших етапах організації посиленої діяльності використовується конкретний приклад. Працюючи з дітьми з особливими освітніми потребами необхідно враховувати втомлюваність і суворе дозування завдання.

Виховання у праці передбачає всі види трудової діяльності, які повинна виконувати дитина для інтеграції в суспільне середовище: озброєння учнів загально трудовими й соціальними знаннями, вміннями й навичками формування моральних, інтелектуальних, фізичних якостей, необхідних для виконання трудових завдань, добросовісного ставлення до праці та людей.

Вправи. Є провідними у формуванні навичок і звичок моральної поведінки, досвіду, взаємостосунків. Вони сприяють формуванню єдності свідомості й поведінки, без чого процес виховання є неможливим. Повторюватися мають не лише дії та вчинки, а й потреби та мотиви, що їх викликають і відповідно визначають поведінку й розвиток особистості, досвіду взаємостосунків, без чого, саме завдяки вправам, у дітей формуються моральні уявлення й поняття, моральний світогляд.

Колектив. Саме через колективну діяльність дитина з особливими освітніми потребами оволодіває навичками моральної поведінки. Соціальний розвиток таких дітей, розуміння ними норм суспільної поведінки є гостро необхідними для участі в суспільних відносинах. Емоційно насичене життя колективу радісною та колективною працею полегшує виховання дітей з особливими освітніми потребами. Особливу увагу слід звернути на взаємозв'язок особистості й колективу в контексті індивідуального підходу. У світлі спеціальної педагогіки індивідуальний підхід передбачає вивчення взаємовідносин між особистістю та колективом, з'ясуванням тієї позиції, яку займає вихованець по відношенню до інших членів колективу. Педагог ураховує рівень розвитку мовлення, рівень розвитку особистості, ставлення до себе, до інших, до праці та до власних обов'язків. Діти, які навчаються в спеціальній школі важче вступають у складні товариські стосунки з дорослими, з однолітками. Ось тут і вимагається виховна сила колективу.

Принциповість. Суворий розпорядок дня, здійснення необхідних дій у суворій послідовності формують у дитини відповідальність, охайність, добросовісність і організованість. Добре обладнана школа, де існує порядок, формує повагу й любов до закладу, створює відчуття вдячності, сприяє організованій дисциплінованій поведінці й бажанню вчитися та працювати якомога краще. У кожного вихованця має бути постійне добре відоме йому місце у спальні, їдальні, класі, майстерні.

Сім'я, перше дитинство, кількість любові й міра суворості. Цей аспект має особливо важливе значення оскільки сім'я є, була і буде головним осередком становлення й розвитку особистості дитини. Сімейний характер виховання, який ґрунтується на любові до дітей, довірі та прив'язаності до батьків сприяє формуванню захищеності. Довготривалість і постійний характер виховного впливу матері й батька в найрізноманітніших ситуаціях, їх щоденне повторення сприятливі для формування нервової системи дитини, врівноваженості процесів збудження та гальмування, стійкості емоційно-вольової сфери. Копіюючи батьків, дитина оволодіває елементарними формами поведінки, способами взаємодії з оточуючими і будує свою поведінку.

Покарання й заохочення. Ці засоби впливу є провідними в складовій корекційно-виховної роботи в спеціальній школі. Досвідчений педагог установлює бажані взаємини з вихованцями, його похвала є найкращим засобом заохочення, а зауваження – засобом покарання. У сучасній спеціальній школі широко використовуються заохочення у вигляді слова (похвала), дії (доручення, завдання), нагороди (подарунок), і все це може бути здійснено як індивідуально, так і публічно. Покарання застосовується як метод гальмування негативних дій і вчинків, який перешкоджає переростанню їх у звички й спонукає до виправлення недоліків поведінки. Керуючись принципом «якомога більше вимоги до людини і якомога більше поваги до неї», А. С. Макаренко використовував такі покарання, в яких одночасно виражав і повагу до людини, і вимоги до неї. Він був переконаний у тому, що «коли ми від людини багато вимагаємо, то у цьому й полягає наша повага, саме тому, що ми вимагаємо, саме тому, що ця вимога виконується, ми і поважаємо людину». Застосовувати цей принцип слід обережно й уважно. Причиною цього є або завищена, або занижена самооцінка.

Висновки. Постійне використання основоположних ідей макаренківської спадщини в корекційній освіті дасть можливість удосконалити корекційно-виховний процес і вплинути на соціалізацію дитини з особливими освітніми потребами. У цьому контексті цінними залишаються слова видатного педагога: «Бачити гарне в людині, – писав він, – завжди важко. У живих буденних рухах людей, тим більше в колективі скільки-небудь нездоровому, це гарне бачити майже неможливо, воно занадто прикрите дрібною повсякденною боротьбою, воно втрачається у плінних конфліктах. Гарне в людині приходиться завжди проектувати, й педагог зобов'язаний це робити. Він повинен підходити до людини з оптимістичною гіпотезою, хай навіть із деяким ризиком помилитись» [2, 92].

ЛІТЕРАТУРА

1. Зязюн І. А. Гуманістична сутність майстерності А Макаренка – вихователя. / Зязюн І. А., Кривонос І. Ф., Тарасевич Н. М. // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 1. – С. 18–43.
2. Макаренко А. С. Коллектив и воспитание личности / А. Макаренко. – М. : Изд-во «Педагогика», 1972. – 336 с.
3. Макаренко А. С. О воспитании личности / А. Макаренко. – М. : Изд-во «Педагогика», 1994. – 400 с.
4. Ярмаченко М. Д. А. Макаренко і світова педагогіка ХХ ст. / М. Д. Ярмаченко // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 1. – С. 5–10.
5. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підруч. / В. М. Синьов. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – Ч. 1. – 238 с.

РЕЗЮМЕ

Л. А. Прядко. Использование принципов воспитательной работы А. С. Макаренка в теории и практике коррекционного образования.

Автор статьи отмечает, что важным в построении воспитательного процесса в специальном учреждении является выработка у учащихся умения правильно оценивать свою деятельность, формирование потребности в общении друг с другом и в коллективе, выработки этических норм поведения, навыков культуры. В статье раскрыты принципы воспитательной работы А. Макаренка в свете реализации в теории и практике современного коррекционного образования. Особое внимание уделено таким принципам: уважение и требовательность; искренность и откровенность; принципиальность; забота и внимание; знание; упражнение; труд; коллектив; семья, раннее детство, количество любви и мера строгости, наказание и поощрение.

Ключевые слова: *принципы воспитательной работы, коррекционное образование, дети с особенными образовательными потребностями.*

SUMMARY

L. Pryadko. Application of A. Makarenko's principles of educational work in theory and practice of correctional education.

The author of the article notes that developing in students the ability to properly evaluate their activities, formation needs to communicate with one another and in a team, developing codes of ethics, skills culture is important in the construction of the educational process in a special institutions. The article deals with A. Makarenko's principles of the educational work in the light of the theory and practice of modern correctional education. The main attention is paid to the following principles: respect and exactingness; honesty and frankness; adherence to principles; care and attention; knowledge; exercise; work; group; family, first childhood, quantity of love and a measure of severity; punishment and reward.

Key words: *principles of educational work, correctional education, children with special educational needs.*